

BANKLAR FAOLIYATINI TA'MINLASHDA BANK INFRATUZILMASINING O'RNI

Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi
Qoraqalpoq davlat universiteti Iqtisodiyot
fakulteti 4-kurs moliya va moliyaviy
texnologiyalar ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bank infratuzilmasining bank tizimi samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Bank infratuzilmasi — bu banklarning moliyaviy xizmatlarini ko'rsatishda foydalaniladigan texnologik, tashkiliy va axborot-kommunikatsiya vositalari majmuasidir. Maqolada zamonaviy bank infratuzilmasining asosiy tarkibiy qismlari, ularning bank xizmatlari ko'rsatishdagi roli hamda raqamli transformatsiya jarayonida yuzaga kelayotgan yangi infratuzilmaviy ehtiyojlar yoritilgan. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida O'zbekistonda bank infratuzilmasini takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: bank infratuzilmasi, bank tizimi, moliyaviy xizmatlar, raqamli bank, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, moliyaviy barqarorlik, innovatsion infratuzilma, bank texnologiyalari.

Har bir narsa iqtisodiyotda bir-biriga bog'langan va umuman, bank tizimi ham, bank tizimining infratuzilmasi ham va boshqa tarmoqlar ham iqtisodiyotdan ajralib chiqmaydi, alohida olingan holda faoliyat yurita olmaydi. Ularning rivojlanishi turli omillarga bog'liq.

Bu bank infratuzilmasiga ta'sir ko'rsatadigan omillarni baholashni, ya'ni ular faoliyatini bashorat qilish, bank infratuzilmasini rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan yoki rag'batlantiruvchi sabablarni aniqlash, bank biznesining infratuzilmasini optimallashtirish va samaradorligini oshirish bo'yicha asosiy chora-tadbirlarni belgilash zarurligi anglatadi. Umuman bank tizimining rivojlanishi uchun ta'sir ko'rsatadigan omillarini hisobga olmasdan ular faoliyatini takomillashtirish strategiyalarni yaratish mumkin emas.

Bank infratuzilmasiga ta'sir ko'rsatadigan barcha omillar ikki guruhga bo'linadi: an'anaviy tarzda makrodarajadagi omillarga 5 ta omil (tabiiy, siyosiy va huquqiy, ijtimoiy-madaniy, texnologik, iqtisodiy) va mezo darajadagi omillar, jumladan, bank tarmog'i infratuzilmasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan omillar kiradi. Mikro darajadagi omillarni ajratish mumkin emas, chunki ular bank infratuzilmasi sub'ektlariga bevosita ta'sir qiladi va ularning bir xilligi va yagona taqqoslash bazasi mavjud emasligi sababli, bu darajadagi omillar juda xilma-xil bo'ladi, bu esa ularni tizimlashtirishni qiyinlashtiradi. Bundan tashqari, ushbu darajadagi omillar butun bank infratuzilmasiga

juda kam ta'sir ko'rsatadi va shuning uchun bu yo'nalishda xatarlar kam bo'lishi mumkin.

Bank tizimida xizmatlar ko'rsatishning bozor mexanizmlari keng joriy qilinayotganligi, aholi va tadbirkorlik sub'ektlari uchun yangi bank xizmat turlarining ko'paytirilganligi va ularning ommabopligini oshirishga qaratilgan aniq chora-tadbirlar banklarning kredit qo'yilmalarining o'sishiga olib kelmoqda.

Bu esa, bank tizimida yuqori kredit risklarini ham vujudga keltirgan holda Markaziy bank tomonidan bunday risklarni nazorat qilish, ularni dastlabki bosqichlarda aniqlash va salbiy ta'sirini kamaytirish choralarini ko'rish yuzasidan banklarga tegishli ko'rsatmalar berib kelinmoqda. Shu bilan birga, ajratilgan kreditlar holati va banklarning kredit portfeli sifatini baholash, kredit axboroti almashinuvini yaxshilash, bank nazorati samarasini oshirish hamda kreditlarga doir ma'lumotlarni umumlashtirish va qayta ishlashda ilg'or axborot texnologiyalaridan foydalanish zarur.

Ta'kidlash lozimki, garov reestrining respublikamizda tashkil etilishi tufayli mamlakatimizning moliya-bank tizimi xalqaro standartlariga mos infratuzilma bilan ta'minlandi hamda kreditorlar manfaatlarini yanada ishonchli himoyalandi.

Bugungi kunda garov reyestridan foydalanish maqsadida 215 dan oshiq foydalanuvchilar ro'yxatdan o'tkazilib, ularga shaxsiy kabinet ochilgan. Asosiy foydalanuvchilar barcha tijorat banklari, mikrokredit tashkilotlari va lombardlar, shuningdek boshqa korxonalar va jismoniy shaxslardir. Foydalanuvchilar tomonidan garov reyestriga 410 mingta yozuv kiritildi va ushbu yozuvlarga 421 mingdan ortiq o'zgartirishlar kiritildi hamda garov majburiyatlari bajarilgandan so'ng 254 mingdan ziyod yozuv garov reyestridan chiqarildi hamda garov reyestridan 4,7 mingga yaqin ko'chirmalar olingan.

Garov reyestridagi yozuvlarning 94,8 foizi tijorat banklari tomonidan va 5,0foizi mikrokredit tashkilotlar tomonidan kiritilgan.

Amalga oshirilgan ishlar bilan birgalikda "Garov reestri" DUK tomonidan garov reestrini yanada takomillashtirish va foydalanuvchilarga qulayliklarni oshirish borasidagi ishlar davom ettirilmoqda.

Bundan tashqari, 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, shuningdek pul-kredit siyosati, umuman bank tizimining barqaror faoliyat ko'rsatishi ustidan samarali nazoratni amalga oshirish borasidagi islohotlar doirasida on-line rejimida bank operatsiyalarini amalga oshirish hamda axborot almashinuvi tizimini takomillashtirish Markaziy bankning ustuvor yo'nalishlari etib belgilangan.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda 2017-2021 yillarda Markaziy bank tomonidan Kredit axborotining davlat reestrining yangi infratuzulmasi yaratishni rejalashtirilgan.

Ushbu jarayonda Jahon bankining texnik ko'magi jalb etilgan va ushbu loyiha doirasida Xalqaro moliya korporatsiyasi mutaxassislaridan iborat Ishchi guruh bilan yaqindan hamkorlik qilinmoqda.

Xalqaro moliya korporatsiyasi bilan hamkorlikda yaratilishi rejalashtirilgan yangi tizim ikki tarkibiy qismdan iborat bo'ladi:

-birinchi qism - Kredit axboroti almashinuvi tizimi Kredit axborotining davlat reestrining dasturiy-texnik majmuasining asosiy funksiyasi, ya'ni kredit axborotini yuboruvchilaridan birlamchi ma'lumotlarni yig'ish va reestrga operativ kiritishni ta'minlovchi zamonaviy dasturiy majmuani yaratish;

-ikkinchi qism - tahliliy dasturiy-texnik majmuani yaratish. Uning asosiy funksiyasi dasturiy vositalar yordamida to'plangan ma'lumotlardan turli hisobotlarni shakllantirish va tahlilni amalga oshirishdir.

Xorij mamlakatlari bank-moliya infratuzilmasining rivojlanish holatini o'rganish jarayonida bergan xulosaga tayanib, O'zbekiston bank-moliya infratuzilmasini rivojlantirishda quyidagilarni qo'llash maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz;

- bank infratuzilmasini rivojlantirishda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish lozim;

-aholining zamonaviy bank texnologiyalaridan foydalanishi ko'lamini kengaytirishda ularning moliyaviy savodxonligini oshirish dolzarb hisoblanadi.

Ushbu maqsadga erishishda O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi, viloyat teleradio tarmoqlari va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan ko'rsatuvlar sonini kegaytirish, xizmat turlari va qulayliklar haqidagi axborot ta'minotini kuchaytirish kerak.

Aholining moliyaviy savodxonligini oshirishni maktab, kollej, litsey, oliy ta'lim muassasalaridan boshlash lozim, bunda bank vakillari bilan birgalikda dars soatlarini tashkil etish kerak;

- O'zbekistonda banklarning kreditlash mexanizmini rivojlantirishda masofaviy usullarini taqdim etish;

- bank xodimlari tomonidan mijozlarni kredit olish qobiliyatini tahlil qilish samarali faoliyatini zamonaviy dasturlash tizimini keng rivojlantirish, ushbu yo'nalishda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilib borish lozim. Xodimlar mehnat faoliyati samaradorligini oshirishda kredit oluvchilar kredit qobiliyatini baholash reyting(skoring) tizimini joriy etish kerak.

- bank va bank xizmatlariga talab, qaysi turdagi xizmat turlardan foydalanish va qanday xizmat turlarini joriy etish ma'qulligini aholi va banklar o'rtasida so'rovnoma o'tkazish orqali aniqlash va so'rovnoma yakunlariga ko'ra, banklar tomonidan chora-tadbirlar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishini izchil yo'lga qo'yish;

Bank infratuzilmasi uni yaratish va rivojlantirish fondi kabi ikki qismdan iborat: ichki va tashqi. Shunday qilib, bank infratuzilmasi turli ko'rinishdagi korxonalarni, shuningdek, banklar faoliyatini ta'minlovchi agentlik va xizmatlarni o'z ichiga oladi. Davlat va tijorat banklarining eng muhim vazifasi butun mamlakat bo'ylab, ayniqsa, aksariyat hollarda aholining ehtiyojlarini qondiradigan etarli kredit salohiyatiga ega bo'lmagan hududlar darajasida bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlashdan iborat. Bank xizmatlarida aholi va tadbirkorlik subyektlari. Hududlarning ichki salohiyati, ayniqsa, qishloq aholi punktlari darajasida xususiy banklar uchun etarli darajadagi rentabellikni ta'minlay olmasligi, shuningdek, filial yoki filial ochish xarajatlarini qoplashga qodir emasligi bu vazifani murakkablashtiradi. Tashqi bank infratuzilmasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: axborot, uslubiy, ilmiy va kadrlar bilan ta'minlash, shuningdek, aloqa vositalari, aloqa va boshqalar. Mijozning kreditga layoqatliligini, iqtisodiy va biznes bozorini baholash, korxonalar va aholining tizimli maslahatlarini o'tkazish, mijozning ishonib topshirilgan mulkini boshqarish uchun banklar ishonchli ma'lumotlarga muhtoj.

Bozor sharoitida bunday operativ ma'lumotlar birinchi navbatda iqtisodiyot, uning tarmoqlari, kredit va boshqa bank xizmatlaridan foydalanadigan korxona va tashkilotlar guruhlar holatiga taalluqlidir. Raqobat kuchaygan sharoitda iqtisodiyotda inqirozli hodisalarning mavjudligi, beqarorlik moliyaviy holat davlat va uning sub'ektlari axborotni qo'llab-quvvatlash. Bu tabiiy talabga aylanadi, bu holda banklar o'z kapitali va mijoz kapitaliga nisbatan riskni oshirmasdan turib, har xil turdagi loyihalarni moliyalashtira olmaydi. Axborotni keyinchalik tahlil qilish bilan olish bank xizmatlarini ko'rsatishda muhim majburiy atributga aylanadi. Ko'pincha bunday ma'lumot maxsus agentliklar tomonidan taqdim etiladi va bozor munosabatlari rivojlangan bir qator mamlakatlarda uni bevosita ko'plab ma'lumotnomalar, jurnallar, maxsus nashrlardan va so'rov orqali olish mumkin.

Markaziy bank mijozlar karta indeksiga etakchilik qiladi. Xo'jalik yurituvchi ma'lumotlarni yig'ish va tahliliy qayta ishlash tizimi bank faoliyatidagi strategik va operativtaktik manfaatlarni hisobga olgan holda, bankning turli funksional bo'linmalarining o'zaro hamkorligiga asoslanishi kerak. Axborot-tahlil bo'linmalari bankning strategik manfaatlarini axborot bilan ta'minlashga haddan tashqari yo'naltirilmasligi kerak, chunki bu tarzda tayyorlangan ma'lumotlar operatsion muammolarni hal qiluvchi funksional bo'linmalarning mutaxassislari uchun yaroqsiz bo'lib qolishi mumkin.

Bank infratuzilmasini rivojlantirish jarayonida zamonaviy sharoitlar yuqori texnologiyali uskunalar uning ajralmas qismiga aylandi. Naqd bo'lmagan pul aylanmasiga xizmat ko'rsatadigan asbob-uskunalar asosan ma'lumotlarni ko'rinishda uzatish imkonini beruvchi qurilmalar bilan ifodalanadi. Elektron hujjatlar va maxsus

dasturlarga kirishni cheklash. Bunday uskunalar, birinchi navbatda, quyidagilarni o'z ichiga oladi: tarmoq uskunolari, pochta serverlari va boshqalar.

Biznes ma'lumotlarini yig'ish va tahliliy qayta ishlash tizimi bankning turli funksional bo'linmalarining o'zaro hamkorligiga, uning faoliyatida ham strategik, ham operativ-taktik manfaatlarni hisobga olgan holda asoslanishi kerak. Axborot tahlil bo'linmalarining bankning strategik manfaatlarni axborot bilan ta'minlashga haddan tashqari e'tibor qaratilishi natijasida ular tayyorlayotgan ma'lumotlar operatsion masalalar bilan shug'ullanuvchi funktsional bo'linmalarining mutaxassislari uchun mos kelmasligi mumkin. Agar bankning operativ va taktik ehtiyojlarini ta'minlash masalalari ustun rol o'ynasa, u holda ma'lumotlar faqat soha bilan chegaralanadi. Professional manfaatlar tegishli funktsional bo'linmalarining xodimlari va strategik muammolarning yaxlit ko'rinishi etarli bo'lmasligi mumkin.

O'zbekistonda bank tizimini rivojlantirish maqsadida amalga oshirilayotgan islohot va chora-tadbirlar kelgusida banklarimiz rivojlangan mamlakatlar banklari reyting ko'rsatkichlari darajasiga erishish, bank infratuzilmasi yanada rivojlanishi, aholi omonatlari bank depozitlariga jalb etilishi natijasida banklarning resurs bazalari kengayishi va aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi kreditlar dinamikasi oshishiga olib keladi.

Bular esa o'z navbatida Respublikada aholini bank tizimiga va uning xizmatlariga bo'lgan talabini to'liq qondirishga, shahar bilan qishloq joylardagi bank xizmatlariga bo'lgan ma'lum bir tafovutlarni yo'qolishiga asos bo'lib xizmat qiladi degan umiddamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Финансово-кредитный словарь: в 3-х томах. /Под ред. Гарбузова В.Ф. – М.: «Финансы и статистика», 1994. – Т.1, С. 103
2. Федько В.П., Альбеков А.У., Комарова А.М. Инфраструктура рынка: генезис проблемы. – Ростов-на-Дону, 1996. – С.71
3. Новиков В.А. Практическая рыночная экономика. Толкование 4000 терминов: Словарь – М.: «Флинта», Московский психолого-педагогический институт, 1999
4. Самуэльсон П. Экономика. – М.: Алгон, 1992. – Т.2, С. 324.
5. Котов А.В. Формирование и развитие банковской инфраструктуры в России. - Саратов, 2004. С 14.
6. Жуков Е.Ф. Деньги. Кредит. Банки: учеб. для вузов/ Под ред. Е.Ф.Жукова. М.ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 600 с.